

Anica Nazor
Staroslavenski institut, Zagreb

Hrvatski glagoljski brevijar iz 1493. godine čitavo stoljeće opisivan kao ćirilski časoslov (*Breviarium slavicum*)

Glagoljski *Brevijar hrvatski*, tiskan u Veneciji 13. ožujka 1493. u tiskari Andreasa Torresanija, u literaturu je ušao koncem 18. stoljeća (1786. god.) kao Torresanijev *Breviarium slavicum*, potom se narednih sto godina opisivao i u stranoj i domaćoj literaturi citirao kao *slavenski*, zapravo *ćirilski* časoslov (Horologium). Kopitar je već 1829. naslutio da bi Torresanijev *Breviarium slavicum* prije mogao biti glagoljski nego ćirilski, što se obistinilo 1894. godine kad se u Trstu pojavio primjerak glagoljskoga *Brevijara* iz 1493. godine s kolofonom i Torresanijevim tipografskim znakom. Činjenica da je glagoljski *Brevijar* iz 1493. godine punih sto godina smatran ćirilskim ni danas nije dovoljno poznata, pa se u stručnoj literaturi o njemu piše kao o »potpuno mitskom ćirilskom časoslovu, koji je tobože štampao Andrea Torresano 13. marta 1493.« Članak ukazuje na stogodišnju zabludu o postojanju Torresanijeva ćirilskoga (slavenskoga) časoslova iz 1493. godine i pokazuje na koji je način u znanstvenu literaturu uveden glagoljski *Brevijar hrvatski* iz 1493. godine.

Blaž Baromić, kanonik senjskoga kaptola (rodom iz Vrbnika na otoku Krku nakon 1440.) priredio je tekst brevijara i dao ga je tiskati glagoljskim slovima u tiskari glasovitoga Andreasa Torresanija u Veneciji. Ondje je nadzirao rezanje glagoljskih slova i korigirao tekst.¹ Datum izlaska brevijara — 13. ožujka 1493. — zabilježen je u dva kolofona — opširnijem glagoljskom: *Suršenje brviêli, hr̃vackih̃ Stampani ṽ Benecih̃ po meštrê Andrêe Torižanê iz Ažulê. koreženi po pre Blaži Baromiči kanon(i)gi crikve senjske. na dni. vi. (=13) misecca*

1 PANTELIĆ, Marija Agnezija, *Blaž Baromić, pisac, tiskar i osnivač senjske tiskare*. Senjski glagoljski misal 1494. Dodatak uz faksimilni pretisak. HAZU, Zagreb 1994, 12–18.

* Glagoljski tekst prenosimo u latiničkoj transliteraciji na način već uobičajen u objavljivanju glagoljskih tekstova. Pri tome je *jat* (Ā) prenesen jedinstvenim znakom ê, derv (HP) znakom ĵ, *šta* (W) znakom ĉ, poluglas (I) znakom ь. Kraćeno pisane riječi razriješene su tako da su razriješeni dijelovi stavljeni u okrugle zagrade ().

marča. č.u.p.v. (=1493).^{*} i u nešto kraćem latinskom: *Hunc breviariuz i(m)preffit magister Andreas de Thoresanis de Afula die. 13. marcij. 1493.* Iz glagoljskoga se kolofona vidi da ga je Baromić nazvao *Brevijar hrvatski*. Brevijar je tiskan u malom formatu na 544 lista u dva stupca i u dvije boje (crnoj i crvenoj). Sadrži potpuni (plenarni) brevijar Rimske kurije (po zakonu rimskoga dvora) s dodatkom dvaju posebnih oficija, od kojih prvi pripada pavlinskom, drugi franjevačkom propriju (služba s oktavom u čast sv. Pavla Pustinjaka 10. siječnja i služba s devet čitanja u čast Prijenosa moći sv. Antuna Padovanskoga 15. veljače). Brevijarskom tekstu dodani su dijelovi rituala i misala². Po danim dijelovima *Baromićev brevijar* pripada rijetkom tipu brevijara. Među glagoljskim rukopisima poznata su tri toga tipa: Pariški (Code Slave 11), Oxfordski (Ms. Can. lit. 172) i rukopis iz Kopitareve zbirke (Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Kop. 22). Po još nekim posebnostima u sadržaju *Baromićev brevijar* ima posebno mjesto među hrvatskoglagojskim liturgijskim knjigama³.

Sačuvalo se pet originalnih primjeraka, od kojih je jedan potpun i, možda, u originalnom uvezu (Sibiu, Muzej Brukenthal, Rumunjska). Ostala su četiri primjerka nepotpuna. Jedan se čuva u Münchenu, Staatsbibliothek (potječe iz antikvarijata L. Rosenthala iz Münchena, 520 listova). Jedan je primjerak u Austriji, Schwarzau, Bibl. Parma (512 listova). Dva se primjerka čuvaju u Zagrebu u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci (R I-16⁰-1a, b). Jedan je (a) dobro očuvan i ima 534 lista, ali mu nedostaje kolofon. Otkupila ga je visoka Kraljevska vlada od antikvara L. Rosenthala u Münchenu. Drugi je zagrebački primjerak (b) veoma manjkav (385 l.), ali ima list s kolofonom⁴. S ostalim listovima dadu se popuniti praznine u prvom (a) primjerku⁵.

Baromićev glagoljski brevijar ušao je u literaturu koncem 18. stoljeća kao Torresanijev *Breviarium slavicum* iz 1493. godine i potom se punih sto godina citirao i opisivao kao slavenski, zapravo ćirilski časoslov (Horologium). Kao *Breviarium slavicum* opisao ga je 1786. godine Christophor Theophil Murr u: *Memorabilia bibliothecarum publicarum Norimbergensium et Universitatis Altdorfinae. P. I., c. 222.* Opis je načinjen po primjerku koji se čuvao u Nürnbergu, ali je odanle netragom nestao. Po Murru je kao Torresanijev *Breviarium slavicum* ušao 1822. godine u djelo kojim počinje povijest slavenske filologije — u *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* Josefa Dobrovškoga: »Anno 1493 editi Breviarii Slavici in 8. meminit Chr. Th. de Murr in Memorab. Biblioth. Norimberg. P. I., p. 222. Impressit Magister Andreas de Thoresanis de Asula die 13. Martii 1493. (Venetiis)« (Vindobonae, MDCCCXXII, str. XXXVIII).

Na isti je način glagoljski brevijar iz 1493. godine ušao u petrogradske *Bibliografičeskie listy*, jedan od prvih bibliografskih časopisa u Rusiji koje je 1825. godine pokrenuo Petar Ivanovič Keppen. Glagoljski *Baromićev brevijar* zabilje-

2 Najpotpuniji opis sadržaja v. kod: VAJS, Josef, *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský*, Prag 1910, XCIII-CI.

3 GRABAR, Biserka, *Tiskani glagoljski Baromićev brevijar*. Slovo 34 (1984), 159-180.

4 O zagrebačkim primjercima v. kod: DEŽELIĆ, Velimir, *Inkunabule (prvotisci) zagrebačke Sveučilišne biblioteke*, Zagreb 1902, 64-67.

5 Po zagrebačkim primjercima VAJS je opisao sadržaj *Baromićeva brevijara*.

žen je u popisu slavenskih prvotisaka u 1. broju Bibl. I. na str. 11. pod br. 19. U rubrici: *mjesto izdanja, izdavač i tiskar* Keppen navodi: *Venecija? Magister Andreas de Thoresanis de Asula*. U rubrici: *Jezik i pismena* stoji: *c(rkveno)slavenski (srpski?)*. U rubrici: *naziv knjige ili njezin sadržaj, — gdje se nalaze primjerci toga izdanja i tko je o njima pisao* — Keppen navodi: *Časoslovec (Breviarium) 8. Vb Njurenberskoj B-kê. Chr. Th. de Murr in Memorab. Biblioth. Norimberg. P. I, p. 222. Dobr. Instit. 1. Sl. XXXVIII.*

U Šafařikovu *Pregledu slavenskih crkvenih knjiga što su od konca petnaestoga do početka sedamnaestoga stoljeća izlazile u Veneciji, Srbiji, Vlaškoj i Transilvaniji*, objavljenu u bečkom *Književnom godišnjaku* 1829. godine⁶ glagoljski je brevijar naveden pod br. 1 (str. 3) kao *Czasoslowec, das Horologium* tiskan »durch Mag. Andreas de Thoresanis de Asula, o. D. (Benedig), beendet den 13. März 1493. 8«. Šafařik citira Murra. U opasci urednik (Kopitar) napominje da je vjerojatnije da je to glagoljski brevijar kakav je Torresani također tiskao kasnije (»Ist wahrscheinlicher ein glagolitisches Brevier, dergleichen Torresano auch später druckte«. U Šafařikovoju *Povijesti srpske književnosti*, objavljenoj u Pragu 1865. godine koju je izdao J. Jireček⁷, *Baromićev brevijar* zabilježen je u popisu starih srpskih tiskanih knjiga (br. 209) kao *Časoslovec*. Šafařik ponavlja da se do tada jedini poznati primjerak nalazio u gradskoj knjižnici u Nürnbergu i da ga je pod nazivom *Breviarium slavicum* naveo Chr. Th. de Murr u *Memorab. Bibl. Norimb. P. I, str. 222*; da prema Murru *Časoslov* citiraju Dobrovski *Inst. l. slav.*, str. XXXVIII i P. Keppen *Bibl. listy*, br. I, 19. Šafařik dalje navodi da je prema podacima što ih je dobio Kopitar, netko taj *Breviarium slavicum* uspio otuditi (zapravo ukrasti) iz Biblioteke, i na njegovo mjesto podvaliti armenski Psaltir. Kopitar je — kaže Šafařik — tu knjigu (tj. *Breviarium slavicum*) smatrao glagoljskim brevijarom kakav je Torresani kasnije i tiskao.

Karataev u dvije knjige *Baromićev brevijar* opisuje među ćirilskim izdanjima, u: *Hronologičeskaja rospisъ slavjanskihъ knigъ, napečatanyhъ kirillovskimi bukvami 1491–1730*, Sanktpeterburgъ 1861, 6 (fototipsko izdanje, Matica srpska, Antikvarijat. Umnoženo na rotoprintu Matice srpske maja 1973. godine u 500 primj.) i u: *Opisanie slavjanorusskihъ knigъ napečatanyhъ kirillovskimi bukvami sь 1491 po 1652*. Sbornikъ otdelenija russkogo jazyka i slovesnosti imper. akademii nauk, t. 34. No. 2, Sanktpeterburg 1883. Pod br. 6 u obje knjige navodi: »Časoslovecъ (Horologium) izdalъ vь Venecii Andrej Toresanskij (Magister Andreas de Thoresanis de Asula), okonč. 13 Marta 1493 g. vь biblioteke Njurn-

6 P. J. SCHAFFARIK, *Übersicht der slowenischen Kirchenbücher, welche vom Ende des fünfzehnten bis zum Anfange des siebzehnten Jahrhunderts in Venedig, Serbien, Walachien und Siebenbürgen in Druck erschienen sind*. Jahrbücher der Literatur. Acht und vierzigster Band. Anzeige. Blatt für Wissenschaft und Kunst. N. 48, Wien 1829, str. 3.

7 P. J. ŠAFAŘIK, *Geschichte der serbischen Literatur. Aus dessen handschriftlichen nachlasse herausgegeben von Josef Jireček*, Prag 1865, str. 251. To što Šafařik spominje da je Torresani i kasnije tiskao glagoljski brevijar odnosi se vjerojatno na drugo izdanje *Baromićeva brevijara*, koje je priredio Nikola Brozić i dao ga tiskati kod Torresanijevih (kod unuka A. Torresanija). *Brozićev brevijar* objavljen je u ožujku 1561. godine.

bergskoj Ratuši pod nazvanjemъ: Breviarium; v nastojašće vremja ego tamъ netъ.«

U Hainovu popisu inkunabula (Repertorium bibliographicum, Stuttgart 1826–1838), koji ima počasno mjesto u inkunabulistici, jer je Hainovim Repertorijem utemeljena moderna inkunabulistica, izdanje je opisano pod brojem: 3833 kao »Breviarium Croaticum: (impreffum litt. Cyrill.) F. 1.–7. Calend. etc. F. 8 a (c. sign. a et n. Cyrillico 1) incip. Pfalt. Expl. f. 71. b. F. 72 a (c. sign. i. et n. Cyrillico 65) incip. de tempore. Expl. f. 291 a. F. 292 a (c. sign. || et n. Cyrillico 285) incip. de sanctis. Expl. f. 463 b. F. 464 a (c. sign. g g g et n. Cyrillico 457) incip. Commune sanctor. Expl. f. 503 b. F. 504 a (c. sign. rubra mm m) incip. Appendix. F. 511. a col: 1. legitur rubro impreffum: | Hunc (sic) breuiariuz, | ipreffit magister An|ldreas dè | thoresanis de afula die .13. marcij | .1493. Col. 2 eadem subscr. rubro impr. litt. Cyrill. F. 511 b. rubra im. sign. typogr. c. litt. Â Acceđ. f. 512 (c. sign. h) — 522 b altera appendicula. 8. Cyrill. ch. c. f. et ff. n. 2 col. 32–34 l. 7 ff. non num. 496 ff. num. et 19 ff. non num.«. Hain je dakle glagoljski *Brevijar hrvatski* iz 1493. opisao kao ćirilsku inkunabulu.

U starijim hrvatskim bibliografijama *Baromićev brevijar* zabilježen je također kao ćirilski časoslov (Horologium). Ivan Kukuljević Sakcinski u pionirskom radu o jugoslavenskim tiskarima 15. i 16. stoljeća (Arkiv I, 1851, 125–126) piše da su dvojica tiskara počela »tiskati knjige za Jugoslavene i ćirilskimi pismeni. Jedan od ovih tiskarah bio je Andria de Thoresanis od Azule koji god. 1493. u Mletcih svoj časoslov (Horologium) izdà, a drugi jeromonak Makarie, koji iste god. počē na Cetinju tiskati svoj 'Oktoih' ili 'osmoglasnik'«.

Šime Ljubić, historičar i arheolog, u *Ogledalu književne poviesti jugoslavjanske* (1864, 54), u poglavlju *Klimentička tiskanja*, pod kojima on razumije ćirilska izdanja, među najvažnijim djelima »koja su klimenticom natiskana bila u jugoslavjanstvu«, na prvom mjestu navodi: 1) Andrija de Thoresanis iz Asule trinaestoga ožujka god. 1493. izda u Mletcih svoj Časoslov (Horologium) u 8.i. (Chr. Th. de Murr in Memorab. Bibl. Norimberg. 1786. P. I. p 222)«.

Doduše, Jernej Kopitar je već 1829. godine naslutio da bi Torresanijev časoslov mogao biti glagoljski. Uz spomenuti Šafaříkov članak iz 1829. godine to je kao redaktor napisao u bilješci. Kopitarevu bilješku citira Karatajev 1883. godine: »Тамъ же (tj. u Šafaříkovu tekstu iz 1829, A. N.) v primeč. redaktora Kopitara skazano: ešče vërojatnëe čto eto glagoličeskij služebnikъ.«

Kopitareva se slutnja obistinila 1894. godine. Tada je Vatroslav Jagić dobio pouzdane vijesti o primjerku glagoljskoga *Baromićeva brevijara* iz 1493. godine s kolofonom i Torresanijevim tipografskim znakom. Primjerak je bio u privatnom vlasništvu popa Dujma Vuletića u Trstu. Jagić ističe da se Kopitareva slutnja o glagoljskom Torresanijevu, a ne ćirilskom časoslovu, pokazala oštromnom.

Za drugi primjerak glagoljskoga *Baromićeva brevijara* Jagić je saznao iz Kataloga münchenskoga antikvara Ludwiga Rosenthala (Catalogue 55) Bibliotheca Slavica V, u kojem je (pod br. 41) oglašen i opisan primjerak kao *Bre-*

viarium Croaticum (impressum litt. glagolit.) [Venet., Andreas de Thoresanis de Asula, die 13. Marcii 1493?]. Rosenthal citira Šafařika iz 1865, str. 251 i Haina (Repertorium) br. 3833. Jagić je opisao Rosenthalov primjerak u bečkom Anzeigeru br. VII god. 1895. Time je napokon ispravljena stogodišnja zabluda o postojanju Torresanijeva ćirilskoga (slavenskoga) časoslova iz 1493. godine, a u literaturu je uveden glagoljski *Brevijar hrvatski*, objavljen 13. ožujka 1493. u Torresanijevoj tiskari u Veneciji.

Ipak, ta činjenica da je tiskani glagoljski *Brevijar* iz 1493. godine punih sto godina smatran ćirilskim (i slavenskim) časoslovom ni danas nije dovoljno poznata, pa se u znanstvenoj literaturi s čuđenjem piše o ćirilskom Torresanijevu časoslovu. Tako, na primjer, danas piše najbolji poznavatelj stare tiskane ćirilske knjige Evgenij Nemirovski 1993. godine o »potpuno mitskom ćirilskom časoslovu, koji je tobože, štampao Andrea Toresano 13. marta 1493«. Nemirovski je to napisao u studiji uz fototipsko izdanje *Molitvenika (Trebника)*, možda posljednje knjige Đurda Crnojevića iz 1495./1496. godine⁸. On potanko opisuje nekoliko sačuvanih odlomaka *Molitvenika*, jer se ni jedan cjelovit primjerak nije sačuvao (najveći odlomak ima 184 lista). Spominje da je jedan nepotpun list *Molitvenika* posjedovao Pavao Josef Šafařik i da je u njegove ruke dospio 1829–1830. Veći odlomak od 7 listova dobio je ruski historičar i kolekcionar Mihail Petrović Pogodin (1800–1875) od Vuka Stefanovića Karadžića, koji je Pogodinu iz Beča u Moskvu slao cijele partije južnoslavenskih starih tiskanih knjiga — cjelovitih i odlomaka. Odlomak je bio uložen među 100 listova iz raznih knjiga. Pogodin je prepoznao 7 listova *Molitvenika* i o tom je pronalasku uzbuđeno pisao P. J. Šafařiku 20. siječnja 1848. godine: »Iz Beča sam dobio i dobijam mnogo knjiga. Između ostaloga, došao mi je list iz onog *Molitvenika* ili Euhologion[a] za koji Vi smatrate da je štampan na Cetinju, u Crnoj Gori, i od kojeg imate jedan nepotpun list.« Šafařik je u odgovoru Pogodinu izrazio radost što je njegov odlomak potvrđen još većim Pogodinovim. »Potom« — piše Nemirovski — »Šafařik, sasvim neočekivano, iznosi mišljenje da ove odlomke (Šafařikov i Pogodinov, A. N.) treba pribrojiti potpuno mitskom ćirilskom časoslovu, koji je, tobože, štampao Andrea Toresano 13. marta 1493. godine: 'Ja nalazim vrlo vjerovatnim da naši odlomci pripadaju slovenskom brevijaru što ga je štampao majstor Andrea de Toresano de Asula 13. marta 1493. u Veneciji.' Dalje Šafařik daje naslov knjige, opisane od Jozefa Dobrovskog po knjizi Hristijana Teofila de Mura, koji je 1796 (!) saopštio da se 'slovenski brevijar' iz 1493. nalazi u Nirnberškoj biblioteci.«

Nemirovski smatra da je Šafařik u pismu Pogodinu »bio neiskren« i da se o cilju kojim je Šafařik htio »da dezorijentiše M. P. Pogodina« može samo domišljati.

8 *Molitvenik/Trebnik* Đurda Crnojevića 1495/96. CANU, Podgorica–Cetinje 1993. Studija E. Nemirovskoga objavljena je i u zborniku radova: Pola milenijuma Crnojevića štamparije. Nacionalna zajednica Crnogoraca u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 31–41. — Naši citati uzeti su iz teksta objavljena u tom zborniku, str. 34–35.

Međutim kad se zna da je glagoljski brevijar više od sto godina opisivan i citiran kao slavenski brevijar, odnosno kao ćirilski časoslov tiskan kod A. Torresanija u Veneciji 13. ožujka 1493. godine, onda se nije potrebno domišljati. Tako ga je u literaturu uveo Ch. T. Murr 1786. (ne 1796!) godine. Po Murru ga je kao *Breviarum slavicum* citirao i opisivao i sam Šafařík.

For one century the Croatian Glagolitic Breviary from 1493, was described as a Cyrillic book of hours (Breviarium slavicum)

Glagolitic *Brevijar hrvatski* (Croatian Breviary), printed in Venice on March 13, 1493, in Andrea Torresani's printer shop, was mentioned for the first time in 1786, as a Torresani's *Breviarium slavicum* and after that for the next hundred years in has been described and quoted in domestic and foreign literature as a Slavic, in fact Cyrillic, book of hours (Horologium). It was described as a Cyrillic edition in the best known Catalogue of Incunabula: *Repertorium bibliographicum* by Ludwig Hain: "3833: Breviarium Croaticum: impressum litt. Cyrillicum". Only in 1894, when a copy of the Breviary with colophon and typographic sign of Andrea Torresani was discovered in Trieste, the suspicion of B. Kopitar was confirmed that it was not a Cyrillic, but the Glagolitic book of hours printed by Andrea Torresani on March 13, 1493. The fact that the Breviary printed in the Glagolitic script in 1493, was considered a Cyrillic book of hours has not been known even today and consequently it has been still referred as "an entirely mythic Cyrillic book of hours". This is why the author gives all arguments relevant to the Glagolitic Breviary that has only five copies extant, mainly incomplete.

No.	Годъ.	Мѣсто издавiя, Издашель и Книго- печашникъ.	Языкъ и Письмена.	Званiе книги или содержанiе оной, — гдѣ находяться экземпляры сего издавiя, и кто писалъ объ оныхъ.
16.	1491.	Краковъ, шопъ же Швайполшъ Фьоль.	Ц.-Слов., Кирилловск. букв.	пныя свидѣнiя о трудахъ Швайполшта Феолъ, дре- внѣйшаго Славянскаго Типографшика. <i>Dobr. Instit. ling. Slav. p. XXXVII sq.</i> Въ Словарѣ Историческомъ о бывшихъ въ Россii писателяхъ Духовнаго чина Грекороссiйскiа Церкви (Спб. 1818. 8. с. 274) неизвѣстно на какомъ основанii издавiе сей Псалтири отнесено къ 1481 году. Осмогласникъ (Окпониъ) 84 л. во 2. <i>Въ Бреславѣ, въ Елисаветинской Библиотекѣ.</i> <i>G. Sam. Bandke de primis Sclavoniae in arte typographica</i> <i>insinabilis etc. Sclavoniae. 1812. 4.</i> <i>Jerz. Sam. Bandkiego Historia Drukarni Krakowskich etc.</i> <i>w Krakowie 1815. 8. — о. 125 и д. — Авторъ сей книги</i> <i>пишетъ: Świętopiśk Fiol ш. с. Святополькъ (?). — и пр.</i>
17.	1491.	Краковъ, Швайполшъ Фьоль.	Ц.-Слов., Кирилловск. букв.	Часословець (Breviarium seu Horologium). 4. <i>Въ Москвѣ, въ Б-кѣ Графа Ф. А. Толстоса 2 экз.</i> (одна не полная). — Еще неполной экз. (нач. съ 10 петр. до 70-й) у Моск. Купца А. С. Шульгина. — Въ Мукачѣ (въ С. Венгрии), въ Епископской Б-кѣ. Гермонокъ <i>Heofimъ</i> , въ обличенii неправды рас- кольническiа. М. 1745. 2. Ошдѣл. 2, гл. 9, разсуд. 18, ст. 33, л. 44. <i>Fortunati Durich (Дуричъ) Bibliotheca Slavica antiquis-</i> <i>sime dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum</i> <i>gentis. Vindobonae, 1795. 8. Vol. I, p. 125 sq.</i> Митрополитъ <i>Eugenii</i> (Болховитиновъ), въ Другѣ Просвѣщенiя, 1806, Ч. IV, с. 149. В. <i>Сопикосъ</i> въ Оп. Росс. Библиогр. Ч. I, с. XLVIII и XCIII. с. 262 (No. 1592 и 1593), указывая на Sim. Sta- govolskii scriptorum Polonicorum Ekatonca; Francof. 1625. <i>J. S. Bandkiego Hist. Drukarni Krakowskich. S. 127.</i> <i>К. Ф. Калайдовичъ</i> въ Вѣстникѣ Европы. М. 1819. Ч. CVII, с. 101—106. <i>Dobr. Instit. ling. Slav. p. XXXVIII.</i> Списокъ Рускимъ Памятникамъ и пр. М. 1822. 8. с. 37.
18.	1492.	Прага?	Богемск.	Опредѣленiе Сейма (Landtagsbeschluss). 4. Въ Прагѣ, въ Б-кѣ Князя Лобковица. <i>Dobr. Gesch. d. Böhm. Spr. etc. S. 511.</i>
19.	1493.	Венецiя? Magister Andreas de Thotesanis de Asula.	Ц.-Слов. (Сербск.?)	Часословець (Breviarium). 8. Въ Нюренбергской Б-кѣ. <i>Chr. Th. de Murr in Memorab. Biblioth. Norimberg.</i> <i>P. I, p. 222.</i> <i>Dobr. Instit. l. Sl. XXXVIII.</i>
20.	1493.	Зета или Зеиша, близъ Черной горы. Поселѣнiемъ Г-на Гюрга Църповеица, священно- нока Макарiе при Ми- трополите Зѣнскомъ Ктр Варле.	Ц.-Слов.	Осмогласникъ (Окпониъ). 4. <i>Въ Крушедолскомъ Монастырѣ, во Фрушкѣ горѣ</i> <i>въ Сирии; въ Офенѣ (Вудж). — Miragmъ in ecclesia</i> <i>Serborum (?).</i> <i>Dobr. Instit. etc. XXXIX.</i> <i>Jahrbücher der Literatur. Wien, 1822. B. XX, S. 19</i> <i>des Anzeigbl.</i>

Bibliografičeskie listy, 1825. Stranica s popisom slavenskih prvotisaka na kojoj je pod br. 19 zabilježen *Baromičev brevijar* iz 1493. godine.